

کد گزارش: ۱۰۳-۹۷

عراق

ارزیابی ریسک‌های امنیتی مرتبط با شرایط اقلیمی

کارگروه تخصصی ریسک‌های امنیتی مرتبط با اقلیم

ترجمه شده در

مرکز بررسی‌های استراتژیک ریاست جمهوری

۱۳۹۷

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

کد گزارش: ۹۷-۱۰۳

عنوان گزارش: عراق: ارزیابی ریسک‌های امنیتی مرتبط با شرایط اقلیمی

Iraq: Climate-related security risk assessment

ناشر: کارگروه تخصصی ریسک‌های امنیتی مرتبط با اقلیم

Expert Working Group on Climate-related Security Risk

تاریخ انتشار: اوت ۲۰۱۸

گروه ترجمه: امید صالحی، جواد عرب یارمحمدی

ناظران: ابوالفضل غیاثوند، ابوالقاسم اسکندری

مرکز بررسی‌های استراتژیک ریاست جمهوری

۹ آبان ۱۳۹۷

کلیه حقوق این اثر متعلق به مرکز بررسی‌های استراتژیک ریاست جمهوری است.
هر گونه بازنشر این گزارش بدون اجازه کتبی مرکز بررسی‌های استراتژیک ریاست جمهوری ممنوع است.

فهرست مطالب

۱.....	ضرورت ترجمه گزارش‌های راهبردی.....
۲.....	خلاصه مدیریتی.....
۵.....	مقدمه.....
۵.....	شرایط اقلیمی در عراق.....
۵.....	کم‌آبی در عراق.....
۶.....	تأثیرات شرایط اقلیمی در آینده.....
۶.....	مخاطرات امنیتی مرتبط با شرایط اقلیمی.....
۶.....	۱- کاهش امکان امرار معاش از طریق کشاورزی و افزایش حمایت‌های محلی از گروه‌های تروریستی.....
۷.....	۲- عدم وجود ظرفیت حکمرانی کافی جهت مقابله با تغییرات اقلیمی و تخریب محیط زیست.....
۸.....	۳- افزایش وابستگی به جریان‌های آبی وارده از کشورهای همسایه و ثبات منطقه.....
۱۰.....	۴- آوارگی گسترده و مهاجرت اجباری.....
۱۱.....	۵- تشدید تنش‌های میان محلات مختلف بر سر دسترسی به آب و غذا.....
۱۱.....	۶- شرایط اقلیمی آینده و مخاطرات مرتبط با آن.....
۱۲.....	مروری بر شرایط عراق.....
۱۲.....	شرایط امنیتی.....
۱۳.....	شرایط اقتصادی و امنیتی.....
۱۴.....	ظرفیت و تاب‌آوری در سطح ملی.....
۱۵.....	اقدامات و حمایت‌های بین‌المللی.....
۱۵.....	فرایندها، سیاست‌ها و طرح‌های منطقه‌ای.....
۱۵.....	فرایندها، سیاست‌ها و طرح‌های بین‌المللی.....
۱۷.....	وضعیت مذاکرات در شورای امنیت سازمان ملل متحد.....
۱۷.....	پیشنهادات.....

ضرورت ترجمه گزارش‌های راهبردی

نوشتارها به افکار جهت و افکار به جهان شکل می‌دهند. جهان امروز نیز دربرگیرنده هزاران اندیشکده، مؤسسه مطالعات راهبردی و اتاق‌های فکری است که کارشناسان و تحلیل‌گران راهبردی را در خود گرد آورده‌اند و با انتشار گزارش‌های راهبردی بر افکار سیاستمداران، بخش خصوصی، رسانه‌ها و جوامع تأثیر می‌گذارند. نزدیک به هفت هزار اندیشکده در جهان وجود دارد که مجموعه گسترده‌ای از دانش راهبردی درباره موضوعات مختلفی از محیط‌زیست تا اقتصاد، روابط بین‌الملل، و مسائل نظامی و امنیتی را منتشر می‌کنند. این مؤسسات هم‌چنین می‌کوشند تا برآوردهای خود از آینده را نیز ارائه کنند و آینده‌پژوهی یکی از مهم‌ترین اقدامات آن‌هاست.

آگاهی یافتن از موضوعات مدنظر اندیشکده‌ها و مؤسسات مطالعات راهبردی در جهان یکی از ضرورت‌های تفکر راهبردی در ایران است. تحلیل‌گران و استراتژیست‌های ایرانی برای ارائه تحلیل‌هایی که متضمن تأمین منافع ملی باشد به شناخت گزارش‌های اندیشکده‌های خارجی نیازمند هستند. این‌گونه گزارش‌ها هم‌چنین به لحاظ روش‌شناختی نیز گاه حائز اهمیت هستند. پوشیده نیست که هنوز روش‌شناسی پژوهش‌های راهبردی و حتی گاه شیوه نگارش گزارش‌های راهبردی مؤثر نیز در میان بسیاری از اندیشکده‌های ایرانی کاستی‌هایی دارد.

مرکز بررسی‌های استراتژیک با هدف توجه دادن کارشناسان و تحلیل‌گران کشور، و هم‌چنین جهت اطلاع‌یابی مدیرانی که در معرض مسائل و تصمیم‌گیری‌های راهبردی هستند، نسبت به ترجمه و بنا به مورد انتشار محدود یا عمومی مجموعه‌ای از متون راهبردی اقدام می‌کند. مرکز بررسی‌های استراتژیک اگرچه پیشگفتارهای کوتاهی را به ابتدای این گزارش‌ها می‌افزاید و تلاش دارد تا قرائت تحلیل‌گران این مرکز از هر گزارش را ارائه نماید، اما مندرجات این گزارش‌ها الزاماً بیانگر دیدگاه‌های مرکز بررسی‌های استراتژیک نیستند. امید است این اقدام به تعمیق تفکر راهبردی کمک نماید. مرکز بررسی‌های استراتژیک از هرگونه نقد و نظر و هم‌چنین دریافت نظرات مخاطبان این مجموعه درباره مندرجات گزارش‌ها استقبال می‌کند. کارشناسان و تحلیل‌گران هم‌چنین می‌توانند متون راهبردی را که ترجمه و ارائه آن‌ها به جامعه کارشناسان و تحلیل‌گران راهبردی کشور مناسب است به این مرکز پیشنهاد کنند.

حسام‌الدین آشنا

رئیس مرکز بررسی‌های استراتژیک

خلاصه مدیریتی

این گزارش با هدف ارائه یک ارزیابی پیرامون مخاطرات امنیتی مرتبط با شرایط اقلیمی و نیز گزینه‌های مربوط به شیوه‌های مدیریت مخاطرات اقلیمی در عراق تهیه شده است.

عراق با سه تهدید عمده تروریسم، فساد و تغییرات اقلیمی روبرو است. هرچند دو تهدید نخست مورد توجه فراوانی قرار گرفته‌اند، مخاطرات امنیتی فراروی این کشور در پیوند با شرایط اقلیمی تنها در سال‌های اخیر در کانون توجهات قرار گرفته‌اند. تروریسم دیر زمانی است که ثبات این کشور را تهدید می‌کند. گروه موسوم به دولت اسلامی (داعش) در دوران اوج قدرت خود در سال‌های ۲۰۱۴ و ۲۰۱۵ یک سوم کل خاک عراق را در کنترل خود داشت و به نسل‌کشی علیه اقلیت‌ها و سایر عراقی‌هایی که با حکومتش مخالف بودند می‌پرداخت. اما داعش نه علت ریشه‌ای جنگ داخلی در عراق، بلکه معلول دهه‌ها سال حکومت استبدادی، فساد و سیاست‌های فرقه‌گرایانه نخبگان عراقی پس از سقوط صدام حسین و نیز حذف و به حاشیه رانده شدن عرب‌های سنی مذهب است.

با گذشت یک سال از پیروزی نظامی بر داعش، عراق به یک نقطه حساس رسیده است که در آن، تحقق صلح پایدار به هیچ وجه امری قطعی نیست. به منظور مقابله با مخاطرات امنیتی فراروی عراق در دوران پس‌داعش، تروریسم و معضلات سیاسی، اجتماعی و اقتصادی باید در کنار مخاطرات امنیتی مرتبط با شرایط اقلیمی مورد توجه قرار گیرند. عراق یکی از آسیب‌پذیرترین کشورهای خاورمیانه در برابر تغییرات اقلیمی است. تلفیقی از محدودیت‌های آبی، افزایش دما و شرایط اقلیمی نامتعادل ضمن ایجاد فشار بر منابع اصلی، امنیت معاش شهروندان عراقی را تهدید می‌کند. عدم پایش و مدیریت این مخاطرات اقلیمی خطر یارگیری و قدرت‌گیری مجدد داعش و گروه‌های تروریستی مشابه در اجتماعاتی که با محدودیت منابع و امکانات روبرو هستند را تشدید می‌کند.

با توجه به این مجموعه پیچیده از مخاطرات موجود، در این گزارش پنج اولویت در زمینه مخاطرات امنیتی مرتبط با شرایط اقلیمی معرفی شده‌اند:

۱. کاهش امکان امرار معاش از طریق کشاورزی و افزایش حمایت از گروه‌های تروریستی در سطح محلی: تلاش‌های صورت گرفته برای کاهش وابستگی عراق به درآمدهای نفتی (۸۵ درصد کل تولید ناخالص داخلی این کشور در سال ۲۰۱۷ مربوط به درآمدهای نفتی بوده است) به سرمایه‌گذاری قابل توجهی در زمینه تأمین معاش پایدار از طریق کشاورزی منجر نشده‌اند. علی‌رغم این واقعیت که بخش کشاورزی پس از نفت بیشترین سهم را در اشتغال‌زایی در اقتصاد عراق دارد، وزارت کشاورزی این کشور یکی از کم‌ترین بودجه‌ها را از بودجه دولت این کشور به خود اختصاص داده است. کم‌آبی فزاینده شرایط معیشتی را بدتر کرده و لذا ساکنان مناطق آزادشده از دست داعش ممکن است برای دسترسی به منابع و امکانات اولیه به گروه‌های تروریستی وابسته شوند. داعش می‌تواند از این شرایط به نفع خود بهره‌برداری کند و همین مسئله افزایش خطر حمایت ساکنان محلی از داعش و سایر گروه‌های تروریستی را به همراه دارد.

۲. ناکافی بودن ظرفیت‌های حکمرانی جهت مقابله با تغییرات اقلیمی و تخریب محیط زیست: فساد، حکمرانی ضعیف، جنگ، تحریم‌های سازمان ملل متحد و میراث رژیم صدام حسین اقتصاد عراق و ظرفیت این کشور برای مقابله با

تأثیرات ناشی از تغییرات اقلیمی و مدرنیزه کردن زیرساخت‌های آبی و بخش کشاورزی را تضعیف کرده‌اند. وزارت منابع آب عراق طرح بلندپروازانه بیست‌ساله‌ای جهت مدرنیزه کردن زیرساخت‌های آبی این کشور (۲۰۳۵-۲۰۱۵) دارد، اما فاقد امکانات مالی و ظرفیت‌های لازم جهت اجرای این طرح است. احتمال بروز پیامدهایی مانند مناقشات خشونت‌بار و کوچ اجباری در حال افزایش است، اما این پیامدها در طرح‌های بازسازی در دوران پسا داعش لحاظ نشده‌اند.

۳. **افزایش وابستگی به جریان‌های آبی از کشورهای دارای مرز مشترک آبی و ثبات منطقه:** عراق در نقطه پایین دست جریان آب قرار دارد و همین مسئله این کشور را به جریان‌های آبی از کشورهای همسایه وابسته کرده است. به موازات افزایش نوسانات بارشی در منطقه بر اثر تغییرات اقلیمی، عراق بیش از پیش برای حفظ دسترسی خود به آب به ثبات در منطقه وابسته خواهد بود. عراق در حال حاضر بدترین بحران کم‌آبی طی هشتاد سال اخیر را تجربه می‌کند که یکی از عوامل آن اجرای پروژه‌های سدسازی در ایران و ترکیه است. اگر کشورهای همسایه به واسطه کاهش میزان بارش‌های جوی یا جنگ درگیر بی‌ثباتی شوند، عراق بیش از گذشته در برابر این مسئله آسیب‌پذیر خواهد شد. تا امروز هیچ موافقت‌نامه یا چارچوب رسمی جهت تضمین تقسیم عادلانه منابع حیاتی آب در منطقه تدوین نشده است.

۴. **بی‌خانمانی و کوچ اجباری گسترده:** افزایش نوسانات بارشی و اجرای پروژه‌های سدسازی در کشورهای همسایه در کنار هم می‌توانند خطر آوارگی و کوچ اجباری را در امتداد رودخانه‌های عراق که از تراکم جمعیت بالایی نیز برخوردار هستند، تشدید کند. هفت میلیون نفر در امتداد رود دجله زندگی می‌کنند. اگر علاوه بر نوسانات بارشی، ترکیه نیز جریان آب را از مسیر اصلی خود منحرف کند، مردم عراق که در پایین دست رودخانه هستند به آب آشامیدنی یا کشاورزی دسترسی نخواهند داشت. این مسئله خطر آوارگی جمعیت را افزایش می‌دهد. اقلیم کردستان نیز که در قسمت پایین دست رودخانه قرار دارد در صورت منحرف شدن آب از مسیر اصلی توسط ایران با مخاطرات مشابهی روبرو خواهد شد. چنین اتفاقی بر معیشت صدها هزار نفر تأثیر گذاشته موجب آوارگی و کوچ اجباری جمعیت شهرنشین خواهد شد.

۵. **تشدید تنش‌های محلی بر سر دسترسی به آب و غذا:** تغییرات اقلیمی موجب نوسانات بارشی و افزایش دما در عراق شده‌اند که این مسئله خطر وقوع خشکسالی‌های منظم و دوره‌ای را تشدید کرده است. این مسئله خطر بروز مناقشات محلی بر سر آب و غذا را افزایش می‌دهد. کاهش سطح درآمد و عدم امنیت آبی و غذایی بر منابع محدود باقی‌مانده فشار وارد می‌کند و همین مسئله می‌تواند خطر تشدید تنش‌ها در درون و نیز در میان اجتماعات محلی را به همراه داشته باشد. این مسئله به ویژه در اجتماعات دورافتاده و حاشیه‌ای که در آن‌ها سیاست‌های سازگار و پیشگیرانه به شکل مناسب اجرا نشده‌اند صادق است. به عنوان نمونه، کاهش حجم منابع آب در جنوب عراق به وقوع تظاهرات و درگیری‌های محلی بر سر حقوق بهره‌برداری از این منابع منجر شده است.

ظرفیت موجود در خود عراق برای مقابله با مخاطرات مرتبط با شرایط اقلیمی محدود است. ظرفیت دولت برای مقابله با چالش‌های زیست‌محیطی پایین است و مخاطرات مرتبط با جنگ و آوارگی که زنجیروار با یکدیگر مرتبط هستند نیز به شکل نظام‌مند در نظر گرفته نمی‌شوند. حمایت کنونی سازمان ملل متحد نیز بر مدیریت بحران در کوتاه‌مدت در پیوند با دسترسی به منابع اولیه مانند غذا، آب و سرپناه متمرکز است. در برخی طرح‌ها توجه به احیای کشاورزی، دیپلماسی آب و مدیریت پایدار منابع آب آغاز شده است، اما اتخاذ این رویکرد به شکل پراکنده صورت گرفته و در آن برهم‌کنش متقابل میان این مسائل و صلح و امنیت عراق لحاظ نشده است. این گزارش انجام اقدامات ذیل را از سوی هیأت کمک‌رسانی سازمان ملل متحد در عراق

و نیز سایر نهادهای بین‌المللی در جهت مقابله هرچه بهتر با مخاطرات امنیتی مرتبط با شرایط اقلیمی در این کشور توصیه می‌کند:

- **پایش مخاطرات امنیتی مرتبط با شرایط اقلیمی و ارائه گزارش‌های منظم به شورای امنیت:** در گزارش‌های هیأت کمک‌رسانی سازمان ملل متحد به شورای امنیت اطلاعات محدودی در زمینه چالش‌های مرتبط با شرایط اقلیمی ارائه شده است، اما مخاطرات امنیتی مرتبط با شرایط اقلیمی به شکل منظم گزارش نشده‌اند. با توجه به ارتباطات متقابل میان مخاطرات امنیتی مرتبط با شرایط اقلیمی به ویژه مخاطرات مرتبط با حوزه آب، شرایط امنیتی که در بالا تشریح شد، پایش و گزارش منظم مخاطرات باید مبنای تصمیم‌گیری‌ها و برنامه‌ریزی‌ها باشد.
- **برگزاری کارگاه‌های سناریومحور جهت تقویت ظرفیت و نیز افزایش دانش عراقی‌ها پیرامون مخاطرات امنیتی کوتاه‌مدت و میان‌مدت مرتبط با شرایط اقلیمی:** دولت عراق اخیراً نقش فعال‌تری در زمینه افزایش آگاهی‌ها نسبت به مخاطرات امنیتی مرتبط با شرایط اقلیمی به ویژه در پیوند با حوزه‌های آب، انرژی و سایر چالش‌های زیست‌محیطی ایفا کرده است. با توجه به ظرفیت محدود دولت عراق در این زمینه، هیأت کمک‌رسانی سازمان ملل متحد در صورت درخواست دولت این کشور، برای تقویت ظرفیت دولت عراق از طریق برگزاری کارگاه‌های سناریومحور پیرامون مخاطرات امنیتی کوتاه‌مدت و میان‌مدت مرتبط با شرایط اقلیمی در موقعیت مناسبی قرار دارد.
- **ارائه پشتیبانی فنی جهت انجام گفتگوهای منطقه‌ای برای یافتن راهکارهایی برای چالش‌های آبی و زیست‌محیطی:** بنابه درخواست وزرای دولت عراق، درخواست حمایت از گفتگوهای منطقه‌ای در بخش‌های انرژی، آب، محیط‌زیست و پناهندگان نیز در سند مربوط به تمدید مأموریت هیأت کمک‌رسانی سازمان ملل متحد در این کشور در ژوئن ۲۰۱۸ گنجانده شد. هیأت کمک‌رسانی سازمان ملل متحد برای ارائه اطلاعات فنی مورد نیاز جهت انجام این گفتگوها در ارتباط با تأثیرات کوتاه‌مدت و میان‌مدت شرایط اقلیمی در راستای تقویت صلح پایدار در موقعیت مناسبی قرار دارد.
- **کمک به مسئولان عراقی جهت گنجاندن آوارگی، معضلات اقتصادی و بی‌ثباتی اقتصادی-اجتماعی مرتبط با تغییرات اقلیمی در برنامه‌های بازسازی دوره پساداعش:** فقدان آگاهی پیرامون تأثیرات مخاطرات مرتبط با شرایط اقلیمی بر فرایند بازسازی در دوران پساداعش می‌تواند شرایط را برای خشونت و افراط‌گرایی بیشتر فراهم کند. نهادهای وابسته به سازمان ملل متحد و نیز سایر سازمان‌های بین‌المللی می‌توانند در زمینه تدوین ارزیابی‌های جامع مخاطرات که در آن‌ها مخاطرات امنیتی مرتبط با شرایط اقلیمی با علل ریشه‌ای قدرت‌گیری مجدد گروه‌های تروریستی مرتبط شده باشند و مبنای برنامه‌های بازسازی در دوران پساداعش را نیز تشکیل دهند، به طرف‌های ذی‌نفع عراقی کمک کنند.

مقدمه

عراق پس از جنگ همچنان با چالش‌های داخلی و منطقه‌ای زیست‌محیطی، امنیتی، سیاسی و اقتصادی چندوجهی مواجه است. در حالی که تروریسم و فساد در سطح بین‌المللی مورد توجه قرار گرفته‌اند، مخاطرات امنیتی مرتبط با شرایط اقلیمی تنها در سال‌های اخیر در صدر اولویت‌ها قرار گرفته‌اند. مخاطرات امنیتی چندی در پیوند با شرایط اقلیمی فراروی عراق قرار دارند که بر رویکردهای اتخاذ شده در زمینه حفظ صلح و امنیت تأثیر می‌گذارند.

در این گزارش ضمن برشمردن عوامل عمده مرتبط با شرایط اقلیمی تأثیرگذار بر عراق به معرفی پنج مخاطره امنیتی مرتبط با شرایط اقلیمی خواهیم پرداخت که هر یک از آن‌ها با سایر مؤلفه‌های مرتبط با مسائل اقتصادی-اجتماعی، جنگ و امنیت همپوشانی دارند. پس از آن نگاهی اجمالی به مداخلات و حمایت‌های بین‌المللی خواهیم داشت و شرح مختصری از فعالیت‌های سازمان ملل متحد در عراق ارائه خواهیم کرد. در نهایت نیز چهار نقطه شروع جهت مدیریت و مواجهه با این مخاطرات جهت حمایت از فعالیت‌های هیأت کمک‌رسانی سازمان ملل متحد در عراق معرفی خواهند شد.

شرایط اقلیمی در عراق

اقلیم عراق تحت تأثیر موقعیت جغرافیایی این کشور قرار دارد که در میان اقلیم خشک گرمسیری صحرای عربستان و اقلیم مرطوب گرمسیری خلیج فارس واقع شده است. عراق دارای سه منطقه آب و هوایی عمده است: یک کویر پست در مرکز و جنوب، یک استپ نیمه‌خشک در شمال، و یک منطقه مرتفع مرطوب مجاور یک منطقه کوهستانی در شمال.

عراق به دلیل محدودیت‌های آبی منحصر به فرد و قرار گرفتن در یک منطقه خشک و پایین دست جریان‌های آبی، یکی از آسیب‌پذیرترین کشورهای خاورمیانه و شمال آفریقا در برابر تغییرات اقلیمی به شمار می‌رود. افزایش دما و کاهش بارش در داخل و نیز در خارج از مرزهای این کشور پیش‌تر به کم‌آبی نگران‌کننده و نیز وقوع خشک‌سالی‌های شدید در بازه زمانی ۲۰۰۰-۱۹۹۸ و بار دیگر در بازه زمانی ۲۰۰۹-۲۰۰۷ دامن زده‌اند. در حال حاضر تغییرات اقلیمی، خود را در قالب امواج طولانی مدت گرما، نوسانات بارشی، دماهای بالاتر از حد میانگین و افزایش شدت بلایای طبیعی نشان می‌دهد (von Lossow ۲۰۱۸).

کم‌آبی در عراق

کم‌آبی یکی از تهدیدات امنیتی عمده فراروی عراق به شمار می‌رود و میزان آب در این کشور به پایین‌ترین حد خود از سال ۱۹۳۱ به این سو رسیده است. حجم جریان آب در رودخانه‌های این کشور در دهه‌های اخیر ۴۰ درصد کاهش داشته است و این روند کاهش همچنان ادامه دارد. این روند به بروز بحرانی در بخش آب و کشاورزی منجر شده که هم معیشت و هم امنیت آبی مردم عراق را تهدید می‌کند. در حال حاضر حدود دو میلیون نفر عراقی از امنیت غذایی برخوردار نیستند که اکثر آن‌ها نیز در مناطق روستایی یا حاشیه‌ای زندگی می‌کنند و دسترسی مناسبی به خدمات اجتماعی و حمایت‌های دولت ندارند. علاوه بر این، خانوارهایی که زنان سرپرستی آن‌ها را بر عهده دارند، اغلب فقیر و به شدت در برابر عدم امنیت غذایی آسیب‌پذیر هستند.

نابودی تدریجی ذخایر آب عراق و نیز بحران در بخش کشاورزی این کشور نتیجه تأثیرات ناشی از مجموعه عوامل تغییرات اقلیمی و نوسانات فزاینده بارش در کل منطقه، کاهش جریان‌های آبی ورودی از ایران و ترکیه، ضعف سامانه‌های آبیاری به دلیل آسیب دیدن زیرساخت‌ها در طول جنگ و نیز فقدان سرمایه‌گذاری اقتصادی و سیاسی هستند.

نبود یک سیاست مناسب مدیریت آب در سطح ملی نیز به تشدید این تهدیدات بزرگ منجر می‌شود. میزان استخراج از منابع آب سطحی و زیرزمینی در عراق تقریباً دو برابر میانگین جهانی است. علاوه بر این، طراحی آب، زیرساخت‌ها و سیستم آبیاری در این کشور کهنه و محصول دهه‌های پنجاه و شصت میلادی هستند و نمی‌توانند پاسخگوی نیازهای امروز باشند. این میزان از تحلیل منابع آبی در کنار اتکای عراق به جریان‌های بالادستی از کشورهای همسایه، این کشور را در معرض مخاطرات امنیتی قرار می‌دهد که تأثیرات ناشی از تغییرات اقلیمی آن‌ها را تشدید خواهد کرد.

تأثیرات شرایط اقلیمی در آینده

طبق پیش‌بینی بانک جهانی، آب و هوای عراق تا سال ۲۰۵۰ به شدت دگرگون خواهد شد. پیش‌بینی می‌شود میزان بارش سالانه در این کشور به میزان ۹ درصد کاهش یابد و بیشترین میزان کاهش حجم بارش (۱۷ درصد) نیز طی ماه‌های دسامبر، ژانویه و فوریه خواهد بود. همچنین پیش‌بینی می‌شود بر شدت بارش‌ها افزوده شود. پیش‌بینی می‌شود حداکثر میزان بارش در یک بازه زمانی پنج روزه (به عنوان معیار سنجش طوفان‌های شدید) و نیز حداکثر طول بازه زمانی میان روزهای بارانی کاهش یابد. همچنین انتظار می‌رود در کل عراق از میزان روان‌آب‌ها به میزان ۲۲ درصد کاسته شود. میانگین دمای سالانه در عراق نیز از سال ۱۹۵۰ در حدود ۰/۷ درجه سانتیگراد افزایش یافته است و پیش‌بینی می‌شود تا سال ۲۰۵۰ دو درجه دیگر نیز افزایش یابد. میزان فراوانی امواج گرما افزایش خواهد یافت و پیش‌بینی می‌شود در پنج سال آینده حداقل شاهد وقوع یک تنش گرمایی باشیم. همچنین شمار روزهای یخبندان نیز کاهش خواهد یافت (بانک جهانی، بدون تاریخ). در کنار افزایش دما، وقوع طوفان‌های شن و گرد و غبار نیز احتمالاً افزایش خواهد یافت. علاوه بر این و طبق آمار منتشرشده از سوی دولت عراق، ۹۲ درصد کل مساحت این کشور در معرض خطر بیابان‌زایی قرار دارد (سازمان ملل متحد ۲۰۱۳).

مخاطرات امنیتی مرتبط با شرایط اقلیمی

در این بخش به معرفی پنج خطر امنیتی مرتبط با شرایط اقلیمی بر مبنای شواهد موجود می‌پردازیم. توجه به این نکته ضروری است که این مخاطرات بر مبنای تحقیقات و تحلیل‌های محدودی که تا کنون صورت گرفته‌اند ارائه شده‌اند. درک عمیق‌تر که بتواند به طور کامل مبنای تصمیم‌گیری، برنامه‌ریزی و سیاست‌گذاری باشد، مستلزم انجام تحقیقات بیشتر خواهد بود.

۱- کاهش امکان امرار معاش از طریق کشاورزی و افزایش حمایت‌های محلی از گروه‌های تروریستی

تغییرات اقلیمی می‌تواند فرصت‌های درآمدزایی اجتماعات وابسته به درآمد حاصل از کشاورزی را محدود کنند. الگوهای بارشی پرنوسان در کنار افزایش دما بر میزان محصول و نیز توانایی کشاورزان جهت برداشت محصول تأثیر گذاشته و از توانایی آن‌ها در تأمین معاش خانواده‌هایشان خواهند کاست و شرایط معیشتی را برای آن‌ها سخت‌تر خواهد کرد. با توجه به وابستگی معیشت یک‌چهارم جمعیت ۳۷ میلیون نفری عراق به کشاورزی، مخاطرات امنیتی مرتبط با شرایط اقلیمی با تهدید امنیت معیشتی، صلح

و امنیت در استان‌های در معرض تأثیرات این مخاطرات را تهدید می‌کنند. به خطر افتادن معیشت مردم می‌تواند زمینه مساعدتری را برای یاری‌گیری گروه‌های تروریستی به ویژه در مناطق آزاد شده از تصرف داعش فراهم کند.

فرصت‌های یک گروه تروریستی مانند داعش برای جلب حمایت مردمی ممکن است به واسطه تغییرات اقلیمی به ویژه در میان اجتماعات مورد غفلت و به حاشیه رانده‌شده‌ای که پیش‌تر تحت تأثیر فعالیت‌های تروریستی قرار داشته‌اند، افزایش یابند. سیاست‌های نادرست گذشته در حوزه آب کشاورزی به کرات اقشار خاصی از جمعیت کشور را به حاشیه رانده و به ایجاد تنش‌هایی میان گروه‌های مختلف منجر شده‌اند. این اجتماعات به عنوان اجتماعاتی شناخته شده‌اند که داعش در ازای دسترسی به منابع و امکانات اولیه، امنیت معیشت یا سایر خدماتی که دولت ارائه نمی‌کرد، توانسته است در میان آن‌ها به جذب نیرو بپردازد.

در طول جنگ، گروه داعش به عمد فعالیت‌های خود را در مناطقی متمرکز کرده بود که با معضل کم‌آبی روبرو بودند. این گروه در کرکوک در شرایط نامساعد اقلیمی به جلب حمایت می‌پرداخت. به عنوان نمونه، گروه داعش در دوره‌های خشک‌سالی یا وقوع سیل در ازای حمایت ساکنان محلی مناطق مختلف اقدام به توزیع غذا یا پول نقد در میان آن‌ها می‌کرد. داعش در بازه زمانی سال‌های ۱۵-۲۰۱۴ توانست حمایت بیشتری را از ناحیه اجتماعات محروم از آب در اطراف تکریت در قیاس با کشاورزانی که به میزان کم‌تری از ناکارآمدی سیستم توزیع آب و خشکسالی تأثیر پذیرفته بودند، جلب کند (Schwartzstein ۲۰۱۷). همچنین این گروه تروریستی با کنترل و توزیع سدها و زیرساخت‌های آبی از آب به عنوان یک سلاح جنگی استفاده می‌کرد (Vidal ۲۰۱۴; Mackenzie ۲۰۱۴). امروزه برخی کشاورزان عراقی در بازگشت از خدمت در قوای نظامی یا انتظامی، با توجه به اندک بودن اراضی قابل کشت و نیز معضل کم‌آبی در تأمین معیشت خانواده خود با مشکل روبرو شده‌اند. به موازات تشدید معضل کم‌آبی و کاهش امنیت معیشتی، ساکنان مناطق آزاد شده از دست داعش ممکن است مجدداً برای دسترسی به منابع و امکانات اولیه به گروه‌های تروریستی روی آورند.

امنیت غذایی یکی از بخش‌های اصلی بازسازی اقتصادی، تأمین ثبات و نیز تحقق رونق اقتصادی در دوران پسا داعش به شمار می‌رود. تولیدات کشاورزی محلی و به تبع آن شرایط معیشتی ساکنان محلی در مناطق آزاد شده از دست داعش با چالش‌های چندبعدی مانند افزایش قیمت‌ها، رانت‌خواری مراجع امنیتی متعدد، فساد، فقدان زیرساخت‌های کشاورزی و فرسودگی سیستم‌های آبیاری و شبکه‌های برق‌رسانی مناطق روستایی روبرو هستند (Mathieu-Comtois ۲۰۱۷). هر گونه تلاشی در جهت ایجاد صلح و ثبات در عراق باید دربردارنده بهبود مدیریت آب و سرمایه‌گذاری در بخش کشاورزی با هدف تقویت امنیت معیشتی و جلوگیری از وقوع مناقشات در آینده باشد.

۲- عدم وجود ظرفیت حکمرانی کافی جهت مقابله با تغییرات اقلیمی و تخریب محیط زیست

ظرفیت و نیز تلاش‌های عراق جهت کاهش تأثیرات ناشی از تغییرات اقلیمی و مدرنیزه کردن زیرساخت‌های آبی در بخش کشاورزی به واسطه فساد سازمان‌یافته، حکمرانی ضعیف، جنگ، تحریم‌های سازمان ملل و میراث رژیم صدام حسین تضعیف شده‌اند. جنگ طولانی علیه داعش موجب شد تا مسائل مربوط به امنیت آبی از اولویت خارج شوند و ضرورت ارتقای زیرساخت‌های آبی، مدرنیزه کردن سدها و نیز مدیریت کارآمد فاضلاب نادیده گرفته شود. به موازات کاهش و نامنظم‌تر شدن

بارش‌ها در کل منطقه خاور میانه، فقدان زیرساخت‌های آبی مناسب و وابستگی منطقه به جریان‌های آبی وارده از کشورهای همسایه، افزایش توان مواجهه با این مخاطرات چندوجهی را برای عراق به یک ضرورت تبدیل کرده‌اند.

عدم مدیریت درست درآمدهای نفتی به عنوان عامل تقویت فساد اقتصادی و سیاسی نیز یکی از چالش‌های موجود در عرصه سیاسی عراق در پی سقوط رژیم صدام بوده که توان این کشور جهت مواجهه مناسب با مخاطرات امنیتی را به شده تضعیف کرده است (Al-Khatteeb ۲۰۱۵). عراق به لحاظ شاخص‌های فساد و حکمرانی در جهان در ردیف بدترین کشورهای جهان قرار دارد (سازمان شفافیت بین‌المللی، بدون تاریخ). این الگوهای فساد و نیز فقدان منابع مالی و اراده سیاسی، معضلات عمده‌ای را در زمینه اجرای پروژه‌ها و نیز کسب ظرفیت نهادی کافی جهت پرداختن به اصلاحات در بخش کشاورزی، مدیریت آب و مواجهه با مخاطرات امنیتی مرتبط با شرایط اقلیمی ایجاد کرده‌اند. به عنوان نمونه، علی‌رغم تهیه یک طرح بیست‌ساله بلندپروازانه توسط وزارت منابع آب عراق (۲۰۱۵-۳۵) موسوم به «راهبرد اراضی و منابع آبی در عراق (SWLRI)»، جهت مدرنیزه کردن زیرساخت‌های این کشور، این وزارتخانه فاقد امکانات مالی و ظرفیت لازم جهت اجرای این طرح است که مجموعاً ۱۶۰ میلیارد دلار (سالانه ۸ میلیارد دلار) هزینه دارد. یکی از عوامل ناتوانی وزارت منابع آب عراق جهت اجرای این طرح، مشکلات ناشی از فساد اقتصادی و سیاسی، عدم مدیریت صحیح درآمدهای نفتی و هزینه سرسام‌آور کارزارهای متوالی علیه تروریسم است. علاوه بر این، احتمال وقوع موارد تازه خشونت و آوارگی در حال افزایش است، اما این موارد در حال حاضر در برنامه‌های بازسازی مربوط به دوران پس‌اداعش لحاظ نشده‌اند. تلاش‌های صورت‌گرفته جهت کاهش میزان وابستگی عراق به درآمدهای نفتی (که هم اکنون ۸۵ درصد کل تولید ناخالص داخلی این کشور را به خود اختصاص داده‌اند) نیز به سرمایه‌گذاری قابل توجهی در تأمین معاش پایدار از طریق کشاورزی منجر نشده‌اند. هرچند بخش کشاورزی یکی از بالاترین ظرفیت‌ها را برای کاهش وابستگی عراق به درآمدهای نفتی در میان بخش‌های مختلف اقتصاد این کشور برخوردار است، اما وزارت کشاورزی در میان وزارتخانه‌های مختلف این کشور یکی از کمترین مقادیر بودجه را به خود اختصاص داده و به عنوان نمونه، سهم این وزارتخانه از کل بودجه ۸۵/۲ میلیارد دلاری این کشور، تنها ۵۵۸/۱ میلیون دلار بوده است. در حال حاضر قسمت عمده بودجه بخش کشاورزی به جای انجام سرمایه‌گذاری‌های زیربنایی لازم، صرف پرداخت حقوق پرسنل شاغل و بازنشسته می‌شود.

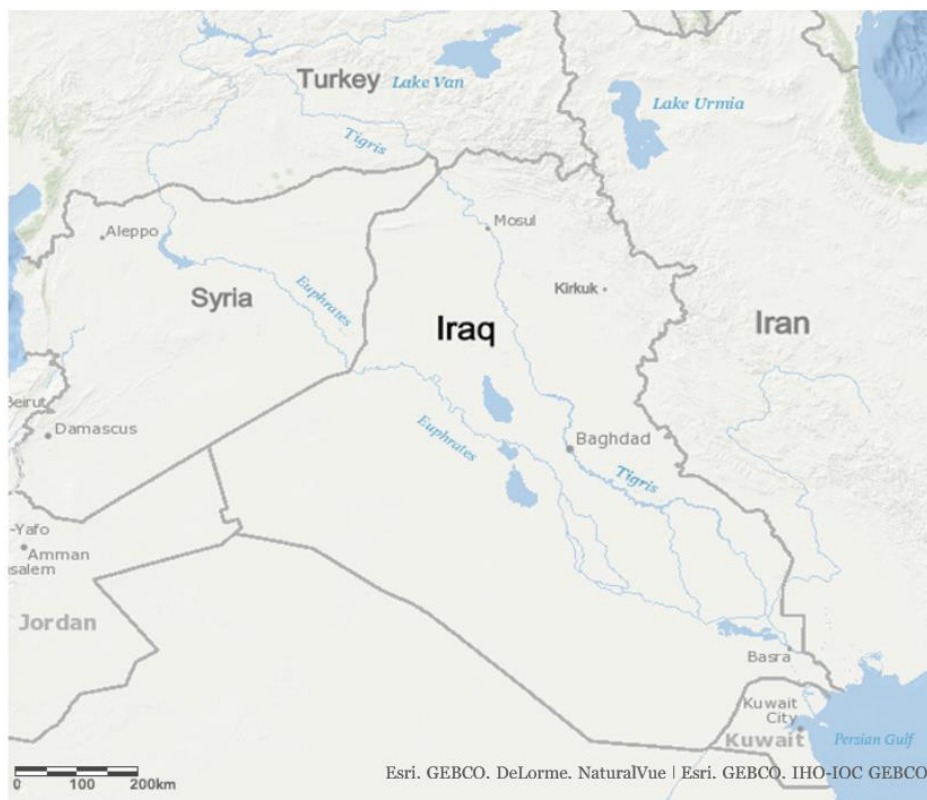
مخاطرات امنیتی مرتبط با کم‌آبی در عراق باید برای ترغیب دولت به توجه و نیز تخصیص منابع مالی بیشتر به پروژه‌های زیربنایی و برنامه‌های مقابله‌ای جهت کاهش تأثیرات ناشی از تغییرات اقلیمی کافی باشند.

۳- افزایش وابستگی به جریان‌های آبی وارده از کشورهای همسایه و ثبات منطقه

عراق با توجه به قرار گرفتن در بخش پایین دست جریان‌های آبی، به شدت به بارش‌های جوی در کشورهای همجوار و نیز جریان‌های آبی وارده از این کشورها وابسته است. عراق بخش عمده آب خود را از ترکیه (۸۰ درصد)، ایران (۷ درصد) و سوریه (۴ درصد) دریافت می‌کند (سازمان جهانی خواربار و کشاورزی، ۲۰۱۲). به موازات افزایش نوسانات بارشی، عراق نیز برای حفظ دسترسی خود به آب بیش از پیش به ثبات منطقه وابسته خواهد شد. اگر کشورهای همسایه دستخوش بی‌ثباتی شوند، عراق بیش از پیش در معرض آسیب قرار خواهد گرفت. این مسئله سبب می‌شود تا عراق در برابر تغییرات در شرایط اقتصادی،

زیست‌محیطی و سیاسی این کشورهای بالادستی و از جمله ترکیه به شدت آسیب‌پذیر باشد. ترکیه تصمیم داشت عملیات آب‌گیری سد ایلیسو را در مارس و ژوئن ۲۰۱۸ اجرایی کند، اما پس از انجام مذاکرات رسمی با عراق تصمیم گرفت این فرایند را به تأخیر بیندازد. با این حال در صورت تیره شدن روابط میان دو کشور به واسطه اختلاف نظر بر سر مسائل اقتصادی، سیاسی-اجتماعی یا سایر مسائل امنیتی، این مسئله می‌تواند دورنمای تقسیم آب را نیز با مشکل روبرو کند. به عنوان نمونه، نبرد ترکیه علیه حزب کارگران کردستان، عملیات نظامی این کشور در کردستان عراق و حضور نظامی این کشور در بعشیکه، هر کدام مخاطراتی را برای روابط شکننده میان دو کشور ایجاد می‌کنند.

شکل ۱- نقشه رودخانه‌های اصلی عراق

به همین ترتیب پیش‌بینی می‌شود عملیات احداث سد داریان در ایران در سال جاری به اتمام برسد. با شروع روند انحراف آب از رودخانه سیروان، کردستان عراق و به ویژه منطقه حلبچه ممکن است با یک بحران جدی آب مواجه شود. با توجه به اینکه دولت اقلیم کردستان طرح‌های مستقلی برای سدسازی در دست اجرا دارد، سد داریان ممکن است به دولت اقلیم کردستان عراق فشار آورد تا میزان آبی را که به سایر نقاط عراق می‌رود کاهش دهد (دبیرخانه ICSSI، 2016؛ Chomani and Bijnenes 2016). علاوه بر این، بحران به شدت پیچیده سوریه همچنان شرایط ژئوپولیتیک منطقه را پیچیده نگاه داشته و بر رقابت‌های منطقه‌ای میان ایران و عربستان سعودی دامن می‌زند و در عین حال بر شدت عمل ترکیه در برابر حزب کارگران کردستان و عملیات نظامی این کشور در داخل خاک عراق می‌افزاید. این مسائل کاملاً واقعی در کنار هم چالش‌های زیست‌محیطی عراق را پیچیده می‌کنند، انشقاق سیاسی را دامن می‌زنند و مانعی بر سر راه روند بازسازی در دوران پس‌ادعش به شمار می‌روند.

تا کنون هیچ توافق رسمی و پایداری بر سر یک شیوه عادلانه، منصفانه و معقول بر سر منابع حیاتی آب در منطقه حاصل نشده است.

۴- آوارگی گسترده و مهاجرت اجباری

تلفیقی از تأثیرات نامطلوب تغییرات اقلیمی، عدم توجه به زیرساخت‌ها و خطر کاهش جریان آب از کشورهای همسایه عراق، معیشت و امنیت آبی عده زیادی از مردم این کشور را تحت تأثیر قرار خواهد داد و دامنه این تأثیرات بیش از همه متوجه ساکنان مناطق پرجمعیت مجاور رودخانه‌ها و نیز مناطق روستایی این کشور خواهد بود.

چنانکه پیش‌تر نیز اشاره شد، ترکیه فعلاً آب‌گیری سد ایلیسو را به تأخیر انداخته است. کارشناسان و فعالان مدنی در عراق نسبت به تأثیرات بالقوه فاجعه‌بار آب‌گیری از این سد بر تولیدات کشاورزی و نیز منابع آب آشامیدنی در عراق هشدار داده‌اند.^۲ پیش‌بینی می‌شود آغاز فعالیت این سد میزان آب ورودی به عراق را به میزان ۶۰ درصد کاهش دهد که این مسئله بر زندگی هفت میلیون نفر در پنج استان و نیز ۳۶ شهر و شهرک در سرتاسر این کشور و از جمله موصل و بخش‌های مرکزی و جنوبی عراق تأثیر خواهد گذاشت (طه ۲۰۱۸). در صورت انحراف جریان آب از مسیر اصلی خود توسط ترکیه، ساکنان مناطق پایین دست دیگر به آب کشاورزی یا آشامیدنی دسترسی نخواهند داشت. اقلیم کردستان نیز که در پایین دست جریان‌های آبی قرار دارد، در صورت انحراف جریان آب توسط ایران با خطرات مشابهی روبرو خواهد بود و این اقدام ایران بر زندگی صدها هزار نفر تأثیر منفی گذاشته و به طور بالقوه می‌تواند به آوارگی و مهاجرت اجباری سکنه منطقه (به احتمال قوی به مناطق شهری) منجر شود. هر گونه افزایشی در این قبیل مهاجرت‌ها به شهرها می‌تواند به تشدید فشار بر مناطقی منجر شود که هم‌اینک نیز به لحاظ منابع با محدودیت روبرو هستند.

افزایش دما، دوره‌های طولانی خشکسالی و شدت گرفتن طوفان‌های شن و گرد و غبار احتمالاً به کاهش تولیدات کشاورزی منجر خواهند شد و تأثیرات قابل ملاحظه‌ای بر تولید دام و معیشت ساکنان اجتماعات انسانی خواهند داشت. این مسئله احتمالاً خطر آوارگی و مهاجرت افراد در جستجوی شرایط معیشتی و منابع طبیعی بهتر را تشدید خواهد کرد. به عنوان نمونه در خلال خشکسالی سال‌های ۲۰۰۹-۲۰۰۷، تقریباً ۴۰ درصد اراضی قابل کشت در عراق شاهد کاهش میزان کشت بودند و میزان تولید دام نیز به شدت کاهش یافت. این مسئله سبب شد تا ۲۰ هزار نفر از ساکنان مناطق روستایی در جستجوی منابع تجدیدپذیر و شرایط معیشتی بهتر دست به مهاجرت بزنند (سازمان ملل متحد، بدون تاریخ). علاوه بر این، خشکسالی اخیر در استان دیاله سبب شد تا حدود ۳۵ هزار نفر به دلیل وخیم‌تر شدن شرایط زندگی به دلیل تأثیرات ناشی از کمبود آب آشامیدنی و برق، خانه و کاشانه خود را ترک کنند. اگر اجتماعات انسانی نتوانند این عوامل ایجادکننده تنش را مهار کنند، احتمال افزایش موارد وقوع این قبیل رخدادها نیز افزایش خواهد یافت. علاوه بر مسائل فوق، افزایش میزان جابجایی افراد به دلیل احداث سدهای جدید و تأثیرات نامطلوب ناشی از تغییرات اقلیمی می‌تواند فشارها را بر اجتماعاتی که پیش‌تر و به واسطه جنگ جابجایی را تجربه کرده‌اند، تشدید کند. عدم اجرا یا تأخیر در اجرای عملیات بازسازی در مناطق آزاد شده از تصرف داعش به کیفیت پایین یا عدم دسترسی به خدمات عمومی در این مناطق منجر خواهد شد. این مسئله به نوبه خود بازگشت کسانی را که در داخل کشور دست به مهاجرت زده‌اند و نیز تا حدی بازگشت پناهندگان را به تأخیر خواهد انداخت و در عین حال به ایجاد احساس سرخوردگی در میان کسانی که بازگشته‌اند، افرادی که جابجا شده‌اند و نیز اجتماعات میزبان منجر خواهد شد. موصل، یک سال پس از شکست داعش نمونه‌ای از این وضع است (مصطفی ۲۰۱۸). این عوامل در کنار مخاطرات امنیتی مرتبط با شرایط اقلیمی می‌توانند به آوارگی افراد بیشتری منجر شوند. در نتیجه، امکان بالقوه منازعه میان اجتماعات میزبان و اجتماعات بی‌جاشده بر سر منابع

2. Skype and email interviews with Azzam Alwash, CEO & Founder, Nature Iraq, 24, 26 and 28 Apr. 2018.

تجدیدپذیر، فرصت‌های شغلی و خدمات عمومی کمیاب ممکن است افزایش یابد. این مسئله به ویژه در مناطق فاقد ظرفیت نهادی کافی جهت کاهش این قبیل مخاطرات مصداق دارد.

۵- تشدید تنش‌های میان محلات مختلف بر سر دسترسی به آب و غذا

نوسانات و تغییرات اقلیمی تأثیرات عظیمی بر معیشت و دسترسی مردم به منابع اولیه مانند آب و غذا دارند. این مسئله به ویژه در اجتماعات روستایی که برای تأمین معیشت خود به کشاورزی وابسته هستند، مصداق دارد. حسن جنبی، وزیر منابع آب عراق از این مسئله با عنوان «جنگ اجتماعی عراق» تعبیر کرده است (Goering 2017). عدم دسترسی به آب آشامیدنی، ضعف زیرساخت‌های آبی و سیاست‌های ملی در بخش آب و کشاورزی که برای مدت زمانی طولانی افشار آسیب‌پذیر جامعه در آن‌ها به حاشیه رانده شده‌اند، همگی ایجاد حس سرخوردگی را در میان مردم در پی داشته‌اند و همین مسئله ضمن تشدید حس سرخوردگی بر شدت تنش‌های محلی نیز می‌افزاید.

پیش‌تر درگیری‌ها و تجمعاتی در بخش‌های جنوبی عراق به دلیل وضعیت نامناسب تولیدات کشاورزی و کمبود آب آشامیدنی رخ داده است (Goering 2017). تأثیرات ناشی از کاهش سطح آب از هم اکنون در استان‌های جنوبی عراق مشهود است و این مناطق اخیراً شاهد بروز تنش‌های قبیله‌ای بر سر حق بهره‌برداری از منابع آب بوده‌اند (سومری ۲۰۱۸). علاوه بر این در سال ۲۰۱۷، کشاورزان در برخی مناطق جنوب عراق آب کافی برای کشت زمستانه گندم نداشتند و همین مسئله به بروز تظاهرات و نیز خشم فزاینده در میان ساکنان محلی منجر شد (Goering 2017).

طبیعت خشک و بایر بیابان‌های جنوبی عراق بیش از پیش بر اهمیت امنیت آبی می‌افزاید و در عین حال خطر وقوع درگیری‌های قبیله‌ای در آینده را نیز تشدید می‌کند. تغییرات اقلیمی احتمال سخت‌تر شدن شرایط زندگی را افزایش می‌دهند. در صورت عدم اجرای برنامه‌های مقابله‌ای و سازگاری مؤثر، باید منتظر تجمعات و درگیری‌های بیشتری در آینده باشیم.

۶- شرایط اقلیمی آینده و مخاطرات مرتبط با آن

جنگ، فساد و وضعیت اقلیمی شکننده در حال از میان بردن ظرفیت‌های مقابله‌ای و ایجاد چرخه معیوبی از آسیب‌پذیری و نامنی در عراق هستند. این زنجیره بسته منفی احتمالاً عراق را با بحران‌های بیشتری مواجه ساخته و حفظ صلح در این کشور را دشوارتر خواهد کرد.

هر گونه برنامه‌ریزی و نیز هر گونه اقدامی در جهت تأمین ثبات و توسعه پایدار در عراق باید بر مبنای ارزیابی‌های مناسب پیرامون مخاطرات امنیتی مرتبط با تغییرات اقلیمی صورت گیرد.

• کاهش اقبال مصرف‌کنندگان به سوخت‌های فسیلی تأثیر عظیمی بر قیمت‌های جهانی نفت داشته

می‌تواند به تشدید بی‌ثباتی در عراق در آینده منجر شود. آژانس بین‌المللی انرژی دو سناریوی قیمت را برای سال ۲۰۴۰ ارائه کرده است. در سناریوی بالاترین قیمت، قیمت هر بشکه نفت خام برنت ۲۲۶ دلار و در سناریوی پایین‌ترین قیمت، قیمت هر بشکه نفت خام برنت ۴۰ دلار پیش‌بینی شده است. در حال حاضر اکثر شاخص‌ها حکایت از تحقق سناریوی قیمت پایین نفت پس از یک دوره اوج‌گیری قیمت‌ها دارند که احتمالاً تا سال‌های نخستین دهه ۲۰۲۰ نیز تداوم خواهد یافت (آژانس بین‌المللی انرژی ۲۰۱۶).

- **عدم دسترسی به برق کافی می‌تواند توانایی عراق در متنوع‌سازی منابع درآمد، رشد و نیز تأمین ثبات خود در درازمدت را محدود کند.** پیش‌بینی می‌شود میزان تقاضا برای برق در عراق تا سال ۲۰۴۰ به بیش از ۵۰ گیگاوات برسد که بسیار بیش از ظرفیت کنونی تولید برق در این کشور یعنی ۱۵ گیگاوات در سال است (Tollast 2018). به منظور مدیریت پیامدهای کاهش اقبال به سوخت‌های فسیلی و نیز تغییرات در بهای نفت، عراق باید به متنوع‌سازی منابع تأمین انرژی و نیز اقتصاد خود جهت حفظ رشد اقتصادی و نیز حفظ دسترسی به انرژی بپردازد.
- **تا سال ۲۰۵۰، نوسانات اقلیمی شدید می‌توانند معیشت کشاورزان و دسترسی به غذا را به شدت مختل سازند.** تغییرات در اقلیم عراق در دهه‌های آتی به بروز تحولات عظیمی در ساختار اقتصادی-اجتماعی عراق منجر خواهند شد (بانک جهانی). پیش‌بینی می‌شود افزایش دفعات و نیز طول دوره‌های خشکسالی و نیز افزایش دفعات وقوع طوفان‌های شن و گرد و غبار به کاهش قابل توجه ظرفیت بخش کشاورزی و تولید دام منجر شوند. چالش‌های مربوط به امنیت غذایی ممکن است به سرعت بروز پیدا کنند. تغییرات اقلیمی، پیامدهای ناگوار زیست‌محیطی و شور شدن رودخانه‌های اصلی در عراق، چنانچه مدیریت نشوند، احتمالاً به کاهش میزان دسترسی به آب جهت مصارف خانگی و کشاورزی منجر خواهند شد. این مسئله همچنین مخاطرات قابل توجهی را نیز برای شرایط عمومی معیشت و نیز امنیت معیشت کشاورزان ایجاد خواهد کرد.

مروری بر شرایط عراق

در این بخش به ارائه یک تحلیل زمینه‌محور پیرامون عراق و نیز تشریح تأثیرات ناشی از عوامل کلیدی اقتصادی، سیاسی، جنگ و نیز مؤلفه‌های امنیتی بر شرایط این کشور می‌پردازیم. هدف از ارائه این تحلیل کلی، قرار دادن مخاطرات فوق‌الذکر در یک بستر مشخص و ارائه چارچوبی جهت بررسی ماهیت به‌هم‌پیوسته مخاطرات امنیتی مرتبط با شرایط اقلیمی است. در پایان این بخش نیز ارزیابی کوتاهی از ظرفیت عراق جهت مقابله با این چالش‌ها ارائه خواهد شد.

شرایط امنیتی

یکی از مخاطرات عمده امنیتی در عراق، کارزار با گروه‌های تروریستی و از جمله گروه موسوم به داعش است که از مدت‌ها قبل آغاز شده است. هرچند دولت عراق در سال ۲۰۱۷ رسماً پیروزی بر داعش را اعلام کرد، تروریسم همچنان خطری عمده برای امنیت عراق است، زیرا بسیاری از علل ریشه‌ای این مناقشه همچنان به قوت خود باقی هستند. در سال ۲۰۱۷، داعش از مناطق شهری تحت تسلط خود که از سال ۲۰۱۴ کنترل آن‌ها را در دست داشت، بیرون رانده شد. نیروهای امنیتی عراق شامل ارتش، واحدهای ضد تروریسم، پلیس و پیش‌مرگه‌های کرد و نیروهای بسیج مردمی موسوم به حشدالشعبی و ائتلاف جهانی علیه داعش، همگی در این تلاش‌ها نقش داشتند. طبق برخی ارزیابی‌ها، هزینه‌های بازسازی عراق ممکن است به ۸۸ میلیارد دلار برسد (Otten 2018).

با این حال داعش همچنان به عنوان یک تهدید در عراق مطرح است. داعش یک سازمان تروریستی سازگار با شرایط و بی‌رحم است که هرچند بخش‌های گسترده‌ای از قلمرو خود را از دست داده، همچنان از ظرفیت انجام یا الهام بخشیدن به

حملات تروریستی در داخل و خارج از مرزهای عراق برخوردار است. حضور این گروه همچنان تلاش‌های مربوط به بازسازی عراق را از مسیر اصلی خود خارج کرده و فرایند سیاسی شکننده موجود را نیز پیچیده‌تر می‌سازد.

هزینه‌های اجتماعی، انسانی و مادی آزادی از دست این گروه نیز از ظرفیت مقابله‌ای عراق کاسته‌اند. استخراج ارقام دقیق یا قطعی در ارتباط با شمار تلفات دشوار است، اما بر اساس آمارهای ارائه‌شده از سوی مسئولان عراقی، شمار غیرنظامیانی که در مناطق آزادشده از تصرف داعش کشته یا زخمی شده‌اند، بین ۱۵ تا ۲۰ هزار نفر اعلام شده است. نیمی از این تلفات مربوط به شهر موصل است و تصور می‌شود که تنها در همین شهر هزاران نفر همچنان مفقودالاثر هستند. طبق آمار سازمان بین‌المللی مهاجرت، شمار افرادی که در داخل مرزهای عراق جابجا شده‌اند تا ۳۰ ژوئن ۲۰۱۸ در حدود ۲/۳ میلیون نفر و شمار کسانی که از خارج به عراق بازگشته‌اند نیز در حدود ۳/۹ میلیون نفر بوده است (سازمان بین‌المللی مهاجرت ۲۰۱۸). در آمار رسمی منتشر شده از سوی دولت اقلیم کردستان، شمار بی‌جاشدگان در داخل مرزهای عراق و پناهندگان ۱/۹ میلیون نفر برآورد شده است. این به غیر از ۱۸۳ هزار شهروند عمدتاً کرد است که پس از تصرف دو شهر توزخوماتو و کرکوک توسط نیروهای امنیتی عراقی و نیروهای پیش‌مرگه از این دو شهر گریخته‌اند. شمار افرادی که در داخل مرزها مجبور به جابجایی محل سکونت خود شده بودند و بعداً به مکان اولیه بازگشته بودند در نوامبر ۲۰۱۷ در حدود ۲/۶۸ میلیون نفر بوده است (پارلمان اروپا ۲۰۱۷).

کوتاه سخن آنکه علی‌رغم موفقیت‌های کسب شده در بازپس‌گیری اراضی تحت کنترل داعش، بسیاری از عوامل ریشه‌ای بی‌ثباتی همچنان به قوت خود باقی هستند. از جمله مهم‌ترین چالش‌های موجود در برابر تحقق ثبات در عراق در دوران پساداعش می‌توان به این موارد اشاره کرد: (۱) بازسازی یک نظم سیاسی نوین که بتواند پاسخگوی تقاضای شهروندان عراقی برای انجام اصلاحات واقعی، تحقق حکومت قانون و حکمرانی مطلوب، بازتوزیع قدرت و ثروت باشد، (۲) بازسازی اقتصادی در مناطق آزادشده از تصرف داعش، و (۳) مقابله با تأثیرات تغییرات اقلیمی و مخاطرات امنیتی مرتبط با شرایط اقلیمی.

شرایط اقتصادی و امنیتی^۳

اقتصاد عراق به شدت وابسته به درآمدهای نفتی است که بیش از ۹۰ درصد درآمدهای دولت و ۸۰ درصد درآمدهای ارزی عراق را تشکیل می‌دهند (Index Mundi ۲۰۱۸). در نتیجه، عراق به شدت در برابر نوسانات بهای جهانی نفت آسیب‌پذیر است و این نوسانات تأثیرات قابل توجهی بر برنامه‌ریزی‌های اقتصادی و توسعه پایدار در این کشور دارند. بخش کشاورزی بخش کوچک اما بسیار مهمی از اقتصاد عراق را تشکیل می‌دهد که تنها ۵ درصد تولید ناخالص داخلی این کشور را در سال ۲۰۱۶ به خود اختصاص داده بود، اما معیشت ۲۵ درصد مردم عراق به آن وابسته است (فائو ۲۰۱۶). تغییرات اقلیمی بر هر دو حوزه تأثیر داشته‌اند، اما این تأثیر از جهات متفاوتی بوده است. کاهش اقبال به سوخت‌های فسیلی شرایط صنعت نفت را تغییر خواهد داد، در حالی که تغییرات اقلیمی تأثیر نامطلوبی بر بخش کشاورزی در این کشور دارند (US CIA 2018).

از سال ۲۰۱۴، دولت عراق بر نبرد با گروه داعش متمرکز شده و منابع موجود را نیز در راستای مقابله با همین چالش و چالش‌های مرتبط با آن اولویت‌بندی کرده است. همکاری‌های نهادی در زمینه اولویت‌های غیرنظامی مرتبط به عنوان اولویتی با درجه اهمیت پایین‌تر نسبت به مبارزه با داعش تلقی می‌شود. به عنوان نمونه، کمیته ملی پدافند غیرعامل عراق از حدود هفت

۳. علاوه بر منابع ذکرشده، این بخش بر مبنای مصاحبه‌های اسکایی با دکتر سمیر رئوف، مشاور مستقل در تاریخ ۳۰ آوریل ۲۰۱۸ و حمزه حسن شریف، مشاور امور بین‌الملل شورای امنیت ملی عراق و مدیر سابق مرکز مطالعات راهبردی النهرین در تاریخ هفتم مه ۲۰۱۷ تنظیم شده است.

سال پیش تا کنون تشکیل جلسه نداده است^۴. عرصه سیاسی در عراق همچنان عرصه خصومت است و ۷۵ درصد از مردم عراق معتقدند که فساد دولتی گسترده است (مؤسسه نظرسنجی گالوپ، بدون تاریخ).

طبق اظهارات بازرس کل ویژه بازسازی عراق، میزان کل بودجه تخصیص یافته برای بازسازی این کشور از آوریل ۲۰۰۳ تا مارس ۲۰۰۸ معادل ۱۱۲/۵۲ میلیارد دلار بوده است. از این مقدار، ۴۶ میلیارد دلار توسط آمریکا، ۵۰/۳۳ میلیارد دلار توسط دولت عراق، و ۱۵/۸۹ میلیارد دلار نیز از سوی سایر اعطاکنندگان کمک در عرصه بین‌المللی تأمین شده است. با این حال، پروژه‌های بسیاری کلید خوردند اما هرگز به اتمام نرسیدند و برخی دیگر نیز به واسطه کارشکنی‌ها متوقف شدند. فساد، به ویژه در بغداد امری رایج است و از اواخر دهه ۲۰۰۰ نیز تشدید شده و این مسئله به تخصیص نادرست منابع مالی و اختلاس‌های کلان منجر شده است (Looney 2008, 2017). بودجه دولت برای مقابله با چالش‌های اقلیمی و زیست‌محیطی در قیاس با مقیاس چالش مدرنیزه کردن و احیای زیرساخت‌های آبی و کشاورزی بسیار ناچیز است. تداوم و وخیم‌تر شدن فساد دولتی نیز این چالش را تشدید می‌کند و موفقیت در انجام اصلاحات و عملکرد مؤثر را به چالشی بزرگ تبدیل می‌نماید.

ظرفیت و تاب‌آوری در سطح ملی

عراق یکی از ضعیف‌ترین کشورهای جهان به لحاظ شاخص‌های حکمرانی، به ویژه در پیوند با حکومت قانون و مبارزه با فساد به شمار می‌رود. به عنوان نمونه، سازمان شفافیت بین‌الملل عراق را در سال ۲۰۱۶ در میان ۱۸۰ کشور جهان به لحاظ فساد در رتبه ۱۶۹ قرار داده است. این عامل توانایی دولت عراق در جهت مقابله با مخاطرات امنیتی و حمایت از راهبردهای تأمین ثبات، شامل راهبردهای مرتبط با تغییرات اقلیمی را به شدت کاهش می‌دهد. در نتیجه، ارتقای سطح حکمرانی یکی از اولویت‌های اصلی شرکای بین‌المللی و دوجانبه عراق به شمار می‌رود.

عراق گام‌هایی را با هدف ایجاد چارچوب‌ها و نهادهای سیاست‌گذاری برداشته است، اما عدم هماهنگی در میان اجزای مختلف دولت، ناکافی بودن سطح آگاهی‌های عمومی و مشارکت محدود بخش خصوصی و کنشگران مستقل مانع از اجرای این برنامه‌ها شده است. به عنوان نمونه، یک مرکز مشترک هماهنگی و پایش به عنوان نهاد اصلی متولی مدیریت بحران با تمرکز بر فعالیت‌های انسان دوستانه در عراق تأسیس شده است. اما این مرکز هنوز نتوانسته رسالت خود در زمینه تبدیل شدن به یک مرکز ملی مدیریت بحران در زمینه کاهش خطر بلایای طبیعی، آمادگی، واکنش اضطراری و بازسازی اولیه را محقق سازد^۵.

چنان که پیش‌تر نیز اشاره شد، اجرای طرح بیست ساله وزارت منابع آب (SWLRI) در مجموع نیازمند بودجه‌ای معادل ۱۶۰ میلیارد دلار است. این طرح دارای سه مؤلفه است: (۱) تدوین یک راهبرد ملی جهت مدیریت منابع آب بر مبنای مفهوم مدیریت یکپارچه منابع آب، (۲) تدوین یک راهبرد مذاکره جهت کسب موفقیت در زمینه دستیابی به توافقات مربوط به تقسیم آب با کشورهای همسایه دارای مرز آبی مشترک، و (۳) نهادسازی، کادرسازی و ظرفیت‌سازی جهت اجرای این راهبرد (T-Zero 2015). اما در این مورد نیز دولت به دلیل بحران اقتصادی، هزینه‌های جنگ با داعش و فساد نتوانسته بودجه مورد نیاز جهت اجرای این طرح را تأمین کند.

4. Skype interview with Hamza Hasan Shareef (note 3).

5. Terms of Reference of the Joint Coordination and Monitoring Center, undated.

علی‌رغم تداوم تلاش‌ها و تشکیل نهادهای مختلف، عدم آگاهی یا بی‌عملی قابل توجهی از سوی نهادهای دولتی در جهت شناسایی و پرداختن به ارتباطات متقابل میان تغییرات اقلیمی، صلح و امنیت به چشم می‌خورد. همچنین اقدامی نیز در جهت کاهش تأثیرات ناشی از مخاطرات امنیتی مرتبط با تغییرات اقلیمی بر منازعات قبیله‌ای، اجتماعی، فرقه‌ای و محلی مثلاً از طریق توجه به جابجایی اجباری ناشی از شرایط اقلیمی در برنامه‌های بازسازی و طرح‌های توسعه ملی در دوران پسا داعش صورت نگرفته است.

اقدامات و حمایت‌های بین‌المللی

در این بخش به بررسی اجمالی فرایندهای منطقه‌ای و بین‌المللی در زمینه صلح و امنیت در عراق و کل منطقه می‌پردازیم.

فرایندها، سیاست‌ها و طرح‌های منطقه‌ای

با توجه به پیامدها و ابعاد منطقه‌ای چالش‌های امنیتی عراق، کشورهای منطقه به درجات مختلف در کارزار نظامی علیه داعش و نیز تلاش‌های مربوط به بازسازی در دوران پساداعش دخیل هستند. به عنوان نمونه، ایران از شبهه نظامیان شیعه موسوم به حشدالشعبی و سایر گروه‌های مسلح در نبرد علیه داعش حمایت کرده است. علاوه بر این، عراق حملات هوایی را علیه مواضع داعش در داخل خاک سوریه با دولت سوریه هماهنگ کرده است.

اشکال مختلفی از همکاری‌های منطقه‌ای جهت کمک به روند بازسازی عراق در جریان هستند. به عنوان نمونه، در اواسط فوریه ۲۰۱۸، کویت میزبانی مشترک کنفرانس بین‌المللی کویت برای بازسازی عراق را بر عهده داشت که طبق گزارش‌ها، عراق در آن تعهداتی را جهت دریافت ۳۰ میلیارد دلار به صورت وام و ضمانت‌های سرمایه‌گذاری دریافت کرد که دقیقاً یک‌سوم ۸۸ میلیارد دلار مورد نیاز عراق است. عربستان سعودی، امارات متحده عربی و کویت همچنین در حال حمایت از تلاش‌های مربوط به بازسازی در مناطق آزاد شده از تصرف داعش هستند (کمیسیون اروپا ۲۰۱۸).

با این حال و علی‌رغم وابستگی عراق به جریان‌های آبی از ترکیه و ایران، در حال حاضر هیچ توافق رسمی همکاری منطقه‌ای در زمینه آب و محیط زیست میان این کشورها به امضا نرسیده است و نحوه مواجهه با مسائل مربوط به تقسیم آب تابع چارچوب مشخصی نیست. به عنوان نمونه، عملیات آب‌گیری سد ایلیسو دو بار و در ماه‌های مارس و ژوئن ۲۰۱۸ و در پی انجام مذاکراتی میان عراق و ترکیه به تعویق افتاده است (The Star Online 2018). با این حال طرفین هنوز بر سر یک راه‌حل درازمدت و پایدار به توافق نرسیده‌اند.

فرایندها، سیاست‌ها و طرح‌های بین‌المللی

جامعه جهانی به شکل گسترده‌ای در عراق فعال است و طرح‌های متعددی را در راستای تأمین ثبات در این کشور و حمایت از توسعه پایدار در این کشور پشتیبانی می‌کند. عراق از سال ۲۰۱۴ در کانون مبارزه جهانی علیه تروریسم قرار داشته است. ائتلاف جهانی که از ۷۷ کشور تشکیل شده، نقش بی‌بدیلی در کمک به نیروهای عراقی در شکست داعش بر عهده داشتند (ائتلاف جهانی، بدون تاریخ). علاوه بر این، جامعه جهانی در زمینه ارائه کمک‌های بشردوستانه به گروه‌های در معرض آسیب با دولت عراق همکاری داشته و تعهداتی نیز در زمینه کمک به بازسازی این کشور در دوران پساداعش داده است.

بانک جهانی و صندوق بین‌المللی پول نیز در حال کمک به عراق در جهت تقویت بخش خصوصی و کاهش میزان وابستگی این کشور به درآمدهای نفتی هستند. با این حال، فساد و انشقاق سیاسی همچنان به عنوان مانعی بر سر راه اجرای کامل این سیاست‌ها مطرح هستند. در برخی موارد پیشرفت‌هایی در زمینه گسترش بخش کشاورزی حاصل شده است، اما نوسانات اقلیمی بر میزان آسیب‌پذیری این بخش افزوده‌اند.

نهادهای وابسته به سازمان ملل متحد علاوه بر انجام مأموریت‌های صلح‌بانی و بشردوستانه، به میزان کم‌تری در مقابله با تأثیرات ناشی از تغییرات اقلیمی نیز مشارکت دارند. برنامه توسعه سازمان ملل متحد دارای یک تیم زیست‌محیطی ویژه در چارچوب برنامه محیط زیست، انرژی و تغییرات اقلیمی است که از نزدیک در زمینه منابع آب، کشاورزی، بهداشت و محیط زیست با دولت‌ها همکاری می‌کند. این نهاد وابسته به سازمان ملل متحد در راستای ایفای این نقش از طریق تقویت ظرفیت‌های ملی و نیز همکاری‌های بین‌المللی در زمینه مدیریت پایدار رودخانه‌های دجله و فرات نیز به دولت عراق کمک می‌کند (UNDP 2016).

سازمان ملل متحد در سال ۲۰۱۱ خشکسالی را به عنوان یک فاجعه با آغازی کند معرفی کرد که مقابله با آن نیازمند انجام اقدامات فوری راهبردی است. به منظور مقابله با پیامدهای چندبعدی خشکسالی برای ساختار زیست‌محیطی، اقتصادی و اجتماعی جامعه، دولت عراق خواستار حمایت سازمان ملل متحد در زمینه تدوین چارچوبی برای مدیریت ملی بلایای طبیعی شد (برنامه توسعه سازمان ملل متحد ۲۰۱۱). به موازات این درخواست، یونسکو نیز در زمینه اعتبارسنجی و بروزرسانی داده‌ها و اطلاعات حیاتی در مورد منابع آب زیرزمینی، تقویت ظرفیت دولت و نیز ارائه ابزارهای مدیریت دانش مورد نیاز جهت مدیریت سالم و بهینه آب‌های زیرزمینی به همکاری با دولت این کشور پرداخته است.

همچنین سازمان ملل متحد در زمینه مقابله با عدم امنیت غذایی نیز ایفای نقش می‌کند. کاهش میزان بارش، بیابان‌زایی را در مقیاسی گسترده افزایش می‌دهد. چنان که در بالا نیز اشاره شد، دولت عراق اعلام کرده است که ۹۲ درصد کل مساحت این کشور در معرض خطر بیابان‌زایی قرار دارد (سازمان ملل متحد ۲۰۱۳). تشدید عدم امنیت غذایی به ویژه در مناطق آزاد شده از تصرف داعش به واسطه طوفان‌های مکرر شن و گرد و غبار تشدید شده است. بر اساس آمار ارائه شده توسط سازمان خواربار و کشاورزی (فائو)، دو میلیون عراقی در حال حاضر از امنیت غذایی محروم هستند که ۷۷ درصد آن‌ها را کودکان، زنان و سالمندان تشکیل می‌دهند که در میان آن‌ها از افرادی که مجبور به جابجایی محل سکونت خود در کشور شده‌اند تا اجتماعات میزبان، افرادی که از خارج به کشور بازگشته‌اند، ساکنان محلی و پناهندگان به چشم می‌خورند (فائو ۲۰۱۸).

با این حال و با وجود انجام برخی فعالیت‌ها در جهت مقابله با تغییرات اقلیمی، هیچ‌گونه هماهنگی میان تلاش‌های صورت گرفته در بخش‌های امنیت، تأمین ثبات و تلاش‌های بشردوستانه به چشم نمی‌خورد. در نتیجه هرچند مخاطرات امنیتی مرتبط با شرایط اقلیمی ممکن است در برخی موارد مهار شوند، اما احتمال غفلت از آن‌ها نیز قابل توجه است. تلاش‌های آتی سازمان ملل متحد در زمینه امنیت، تأمین ثبات، توسعه و اقدامات مرتبط با شرایط اقلیمی باید در مقابل سناریوهای اقلیمی آینده به محک آزمون گذاشته شوند.

وضعیت مذاکرات در شورای امنیت سازمان ملل متحد

شورای امنیت سازمان ملل متحد در ۱۴ ژوئن ۲۰۱۸ مأموریت کنونی هیأت کمک‌رسان سازمان ملل متحد در عراق را تا ۳۱ مه ۲۰۱۹ تمدید کرد. همچنین این شورا بار دیگر بر مأموریت این هیأت در زمینه حمایت، ارائه مشاوره و نیز همکاری با دولت عراق در تلاش‌هایش برای انجام یک گفتگوی ملی فراگیر، آشتی ملی، مسائل بشردوستانه و صیانت از حقوق بشر و حکومت قانون تأکید کرد.

موضوع آب و محیط زیست نیز برای نخستین بار به عنوان حوزه‌هایی معرفی شدند که هیأت کمک‌رسان سازمان ملل متحد موظف به کمک به دولت عراق جهت انجام گفتگوهای منطقه‌ای پیرامون آن‌ها شده است. هرچند گزارش‌های اخیر ارائه شده به شورای امنیت عمدتاً بر تحولات مهم سیاسی و امنیتی، انتخابات و تلاش‌های سازمان ملل متحد جهت تأمین ثبات در مناطق آزاد شده از تصرف داعش متمرکز بوده‌اند، مخاطرات امنیتی مرتبط با شرایط اقلیمی، به ویژه مخاطرات مرتبط با آب نیز به تدریج در مذاکرات مطرح می‌شوند. نماینده ویژه و رئیس هیأت کمک‌رسان سازمان ملل متحد در گزارش خود به شورای امنیت در ۲۱ فوریه ۲۰۱۸ به مسئله مدیریت منابع آب فرامرزی میان عراق و کشورهای همسایه اشاره کرد (سازمان ملل متحد ۲۰۱۸). وی در گزارش دیگر خود به شورای امنیت در ۳۰ مه ۲۰۱۸ پیرامون تلاش‌های سازمان توسعه ملل متحد در جهت تأمین ثبات در عراق از طریق نوسازی سیستم‌های آبرسانی و دفع فاضلاب و نیز ایجاد مراکز تصفیه آب در مناطق آزاد شده از تصرف داعش سخن گفت.

حسن الجنبابی در گفتگویی که در ۱۱ ژوئیه ۲۰۱۸ پیرامون مخاطرات امنیتی مرتبط با شرایط اقلیمی برگزار شده بود، صحبت کرد (UN Web TV ۲۰۱۸). وی در این گفتگو به تبیین تأثیر منفی، اما قابل توجه تغییرات اقلیمی در تشدید چالش‌های امنیتی عراق در پیوند با تروریسم، جابجایی اجباری و عدم امنیت آبی و غذایی پرداخت. وی به طور خاص بر مخاطرات اقلیمی تشدید شده به واسطه نبود چارچوب‌های منطقه‌ای و بین‌المللی در زمینه تقسیم آب اشاره کرد که در حال حاضر نیز چالش‌های امنیتی عراق را تشدید می‌کنند. آقای الجنبابی خواستار مداخله سازمان ملل متحد جهت تقویت میزان تاب‌آوری و مدیریت مناطق بحران‌خیز به لحاظ اقلیمی در منطقه و جهان شد.

هرچند پیشرفت‌هایی در چارچوب اجرای مأموریت هیأت کمک‌رسان سازمان ملل متحد حاصل شده است، اما هنوز نقش و جایگاه مخاطرات امنیتی مرتبط با شرایط اقلیمی به طور مستقیم و صریح در تصمیمات شورای امنیت سازمان ملل متحد به رسمیت شناخته نشده است.

پیشنهادات

مخاطرات امنیتی مرتبط با شرایط اقلیمی احتمال تحقق صلح و رونق پایدار در عراق در دوران پسا داعش را به شدت تهدید می‌کنند. هیأت کمک‌رسان سازمان ملل متحد در نقطه تلاقی میان دولت عراق و جامعه جهانی قرار گرفته است. این هیأت می‌تواند با توجه به جایگاه خود به گونه‌ای مؤثر به تقویت رویکردهای مشترک و ملی در قبال تأمین صلح و امنیت عراق از طریق هماهنگ‌سازی تلاش‌ها در زمینه ارزیابی و مدیریت مخاطرات امنیتی مرتبط با شرایط اقلیمی این کشور بپردازد. هدف از ارائه پیشنهادها ذیل، حمایت از سیاست‌گذاری، تصمیم‌گیری و برنامه‌ریزی مبتنی بر شرایط اقلیمی در پیوند با مخاطرات امنیتی در عراق است.

۱. **پایش مخاطرات امنیتی مرتبط با شرایط اقلیمی و ارائه گزارش‌های منظم به شورای امنیت سازمان ملل متحد:** گزارش‌های هیأت کمک‌رسان سازمان ملل متحد به شورای امنیت سازمان ملل متحد اطلاعات محدودی را در زمینه چالش‌های مرتبط با شرایط اقلیمی به دست می‌دهند، اما مخاطرات امنیتی مرتبط با شرایط اقلیمی در این گزارش‌ها به شکلی منظم مطرح نشده‌اند. با توجه به وجود برهم‌کنش‌های متقابل میان مخاطرات امنیتی مرتبط با شرایط اقلیمی، به ویژه مخاطرات مرتبط با حوزه آب و شرایط امنیتی که در بالا به تشریح آن پرداختیم، پایش و ارائه گزارش‌های منظم پیرامون مخاطرات باید مبنای تصمیم‌گیری‌ها و برنامه‌ریزی‌ها باشد.
۲. **برگزاری کارگاه‌های سناریومحور جهت ایجاد ظرفیت و دانش مورد نیاز در عراق پیرامون مخاطرات امنیتی کوتاه‌مدت و میان‌مدت مرتبط با شرایط اقلیمی:** دولت عراق اخیراً نقش فعال‌تری در ارتقای سطح آگاهی‌ها نسبت به مخاطرات امنیتی مرتبط با شرایط اقلیمی به ویژه در پیوند با چالش‌های موجود در حوزه آب، انرژی و سایر چالش‌های زیست‌محیطی ایفا کرده است. با توجه به ظرفیت محدود دولت عراق در این زمینه، هیأت کمک‌رسان سازمان ملل متحد در صورت درخواست دولت این کشور می‌تواند از طریق برگزاری کارگاه‌های سناریومحور با موضوع مخاطرات امنیتی کوتاه‌مدت و میان‌مدت مرتبط با شرایط اقلیمی به تقویت توان دولت در این عرصه کمک کند.
۳. **ارائه پشتیبانی‌های فنی در جهت انجام گفتگوهای منطقه‌ای با هدف یافتن راهکارهایی برای چالش‌های آبی و زیست‌محیطی:** بنا به درخواست وزرای دولت عراق، در سند مربوط به تمدید مأموریت هیأت کمک‌رسان سازمان ملل متحد در این کشور که در ژوئن ۲۰۱۸ منتشر شد، درخواستی نیز برای حمایت از انجام گفتگوهای منطقه‌ای در حوزه‌های انرژی، آب، محیط زیست و مسئله پناهندگان گنجانده شده است. هیأت مذکور می‌تواند در راستای تقویت صلح پایدار، بازخوردهای فنی خود را در این گفتگوها در پیوند با تأثیرات اقلیمی در حال تکامل کوتاه‌مدت و میان‌مدت ارائه نماید.
۴. **حمایت از مسئولان عراقی در زمینه گنجاندن جابجایی اجباری، آسیب‌پذیری اقتصادی و بی‌ثباتی اقتصادی-اجتماعی مرتبط با شرایط اقلیمی در برنامه‌های بازسازی مربوط به دوران پسا داعش:** فقدان آگاهی پیرامون تأثیرات مخاطرات امنیتی مرتبط با شرایط اقلیمی بر روند بازسازی در دوران پسا داعش می‌تواند زمینه را برای خشونت و افراط‌گرایی بیشتر فراهم کند. نهادهای وابسته به سازمان ملل متحد و نیز سایر نهادهای بین‌المللی می‌توانند در زمینه طراحی ارزیابی‌های جامع مخاطرات که در آن‌ها مخاطرات امنیتی مرتبط با شرایط اقلیمی با علل ریشه‌ای ظهور مجدد گروه‌های تروریستی مرتبط شده باشند، به طرف‌های عراقی کمک کنند و این ارزیابی‌ها نیز می‌توانند مبنای برنامه‌های بازسازی مربوط به دوران پسا داعش باشند.

Report Code : 97-103

Iraq

Climate-related security risk assessment

Expert Working Group on Climate-related Security Risk

Translated By
Presidential Center for Strategic Studies
2018